

Міфопоетична космологія в символістській поезії В. Свідзінського

Д. О. Чистяк

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: dmytro.tchystiak@gmail.com

Paper received 29.03.18; Accepted for publication 05.04.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-159VI46-04>

Анотація. У статті здійснено моделювання вербалізації космологічної картини світу в поетичних текстах видатного українського письменника Володимира Свідзінського у контексті концептуальної картини світу в мові українських поетів-символістів. У центрі картини світу поета постає СОНЦЕ як корелят ВОГНЮ, протиставлений БЕЗОДНІ ПІТЬМИ. У мікрокосмічному змалюванні індивідуальних бачень ПРИРОДИ автор убаचाє макрокосм, а з погляду ВІЧНОСТІ авторська опозиція МОРЕ–ПОЛЕ набуває не просторового, а часового значення; поряд із тим, від першоелементів буття невіддільні ЛЮДИНА-ТВОРЕЦЬ і ТВОРЧЕ СЛОВО.

Ключові слова: символізм, космогонія, концептосистема, міф, текст.

У філологічній науці та суміжних наукових дисциплінах зростає інтерес до проблеми виявлення структурних і семантичних зв'язків, генерованих у мовній системі особливостями міфологічного світовідчуття. Можна зауважити, що ці явища вписуються у ширший контекст міждисциплінарних студій, які мають на меті розкрити закономірності функціонування структур, що генерують процес знакоутворення на ментальному рівні. Актуальність виявлення міфопоетичної космогонії в мові художнього тексту обґрунтовується нуклеарною структурою міфопоетичного субстрату в процесі художньої концептуалізації. Останнім часом у філологічній науці активізуються актуальні дослідження мовних картин світу, етнічних концептосфер і «міфів етносу», які розкривають специфіку взаємодії мовних явищ через аналіз різних рівнів семіосфери культури, розглянуті в міфопоетичному аспекті у працях П. Брунеля, О. Веселовського, М.-К. Гюе-Брішар, Ж. Дюрана, М. Еліаде, Р. Жірара, І. Зварича, О. Колесника, О. Косарева, Н. Лисюк, Є. Мелетинського, А. Слухай, Н. Слухай, В. Топорова, І. Франк-Каменецького, Н. Фрая, О. Фрейденберг. У цьому контексті перспективним видається поширення запропонованої нами методики лінгвопоетичного аналізу [6; 7] давньогрецького міфологічного інтертексту у франкомовному художньому тексті (на матеріалі драматургії М. Метерлінка) на ширші текстові масиви, передусім на дослідження художньої мови представників українського символізму, що дозволить розпочати вирішення проблеми космологічної семантики в художньому тексті.

Метою даної статті є моделювання вербалізації космогонічної картини світу в поетичних текстах видатного українського поета В. Свідзінського, визначеного Я. Славутичем як «тонкий майстер символістичних мініатюр (з великою домішкою імпресіонізму)» [4, с. 17].

Як зауважила С. Белєвцова, автор послугується не тільки міфологемами першоелементів буття як проявів первісної єдності світу, а й людину-творця вміщує в міфологізований простір, бо саме в ньому слово набуває особливої здатності [2, с. 113]. Іншими словами, ідеться про вербалізацію космологічних концептів, включаючи не тільки ПЕРШОЕЛЕМЕНТИ БУТТЯ, а й ЛЮДИНУ-ТВОРЦЯ і ТВОРЧЕ СЛОВО. Космологізм – типова риса міфологічного тексту,

пов'язаного з ритуалом; ця особливість у більш або менш редукованому вигляді репрезентована й у традиційних фольклорних текстах. Вербалізуючи концепти ЛЮДИНИ-ТВОРЦЯ і ТВОРЧОГО СЛОВА, поет і сам виступав як деміург-мовотворець [1].

Е.С. Соловей відзначає, що в поетичних текстах В. Свідзінського «звідусіль обступає людину таємничий космос природного буття у його незбагненній «доцільності без цілі»: щедрості народжень, незумисній жорстокості неминучих умирань і зникнень... Вся веремія цвітіння, дозрівання, зов'язання і позірних зникнень постає перед взором поета у стрункій упорядкованості природних ритмів, у невимушеній та граційній неподібності денних і нічних, весняних, літніх чи осінніх своїх подоб» [5, с. 7]. Іншими словами, як буде показано нижче, йдеться про міфологічну космологію світобачення з посиленою увагою до першопочатків, фольклорно-епічне відчуття часу, діалектику ЖИТТЯ і СМЕРТІ, МИНУЛОГО і МАЙБУТНЬОГО, МАКРОКОСМУ-ВСЕСВІТУ і МІКРОКОСМУ-ЛЮДИНИ з її індивідуальними інтимними почуттями. Зазначена дослідниця підкреслює, що досліджуваний автор збагачував національну поезію новими темами й формами, привносив у неї «небувалі мотиви, нечувані інтонації» й водночас поглиблював зв'язки з традицією, зокрема фольклорно-міфологічною; «метаморфози та первістелення в його поезії позначені міфологічною первісною справжністю» [5, с. 14].

Нами опрацьовано 330 поетичних текстів В. Свідзінського загальним обсягом понад 25000 слововживань за виданням [3]. Виокремлено тексти, де своєрідність ККС і МКС автора вербалізована найбільшою мірою індивідуально, репрезентуючи здійснене ним творче переосмислення як народної, так і літературної традицій. З'ясовано, що ККС і МКС Володимира Свідзінського зазнали істотного впливу фольклорного світобачення (де домінантним залишається дохристиянський вектор) із відповідним арсеналом вербалізаторів, з одного боку, і античної (греко-римської) культури, з другого боку. Здійснюючи художнє моделювання народнопоетичних текстів (зокрема, веснянок), автор продовжує мовну стихію фольклору, входить у неї і водночас дає власний індивідуальний варіант тексту, реалізуючи можливість своєрідної вербалізації тією або тією мірою переосмислених фольклорних (у своїй основі міфологіч-

них) концептів. В. Свідзінський – також автор трьох віршованих (ритмічно оформлених як епічні тексти, подібні до давньокиївських билин та українських народних дум) казок «Сопілка», «Чудесна тростка» та «Кий» [3, с. 278–295]. Серед різноманітних результатів перекладацької діяльності автора слід відзначити твори Гесіода, вірменський епос «Давид Сасунський» і особливо «Слово о полку Ігоревім», концептуальна картина світу і виражальні засоби якого поєднують потужну фольклорну спадщину з глибоким язичницьким корінням, загальноєвропейські й сусідні східні літературні традиції та творчу, зокрема й мовну, індивідуальність автора.

Вірш «Вже хутко день» зі збірки 1922 р. «Ліричні поезії» [3, с. 15] постає як **сакральний текст**, імпліцитно орієнтований на стародавні (зокрема, давньогрецькі) культові тексти, де міф нероздільний із ритуалом, оповідь – зі священнодією. Концептуальна формула першої строфи ДЕНЬ – МІСЯЦЬ – СОН – НЕБЕСА – СХІД – СУЗІР'Я ОРІОН, четвертої – ПІТЬМА – КРОВ – ЗЕМЛЯ – ЦВІТ – ПЛІД. Визначені формули дозволяють зробити висновок про космогонічність як семантичну домінують тексту: автор моделює світанок як щоденне народження природи, що певною мірою корелює з давньоєгипетською ідеєю щоденної появи сонця-бога після тяжкої боротьби з підземними темними силами і давньогрецькою філософською ідеєю щоденного відродження денного світила, найчіткіше сформульованою Гераклітом («Сонце новеє щоденно»). Такі паралелі набувають особливої релевантності в контексті загальноприйнятої ідеї про домінують сонячної символіки в поетичних текстах досліджуваного автора.

Вірш «Як важко дихає ся ніч» із тієї самої збірки [3, с. 24] містить послідовність концептів НІЧ – ВОГОНЬ – ЛОНО – ПЛЕЧІ – КОСА – БЛИСКАВКА – БЕЗОДНЯ ПІТЬМИ – ХМАРА – ЗІР – ПОЛУМ'Я – УСТА – БУРЯ – СВІТ – ПІТЬМА – МИЛА – СЕРЦЕ. Тут бачимо переплітання двох рядів концептів – космологічного і антропного, синтез яких репрезентує основну форму втілення принципу психологічного паралелізму академіка О.М. Веселовського, що передбачає співвіднесення (у фольклорних текстах, які становлять результат вербалізації архаїчного міфологічного мислення) ПРИРОДИ, МАКРОКОСМУ і ЛЮДИНИ, МІКРОКОСМУ – пор. філософську концепцію Г.С. Сковороди. Перший концептуальний ланцюжок репрезентує зазвичай епічні тексти, які нагадує й урочиста ритміка розглянутої поезії (восьмистопний ямб). Автор вплітає образ людини, конкретно дівчини, інтимних почуттів в епічне космологічне полотно, підкреслюючи вагомість кожного поруху людського серця. Два відзначені вектори – макрокосмічний і мікркосмічний – певною мірою ізоморфні міфопоетичному світобаченню Гесіода, який у поемі «Походження богів» уплітає елементи мікркосму (подробіці біографій богів і героїв) у широке макрокосмічне полотно, а в поемі «Роботи і дні», навпаки, скралізує описуваний мікркосм елементами макрокосму (передусім історією п'яти людських генерацій).

Близьким за семантикою міфопоетичних концептів і виражальними засобами їх вербалізації є вірш «При-

плив» із вищезгаданої збірки [3, с. 26]. Його концептуальна формула МІСЯЦЬ – НЕБО (вербалізатор *блакить*) – ЧАРИ – МОРЯ, ВОДИ, ХВИЛІ – БЕРЕГ, КАМІНЬ, СКЕЛІ – МРЕЦЬ – Я – ТИ – ЛЮБОВ. У заключній строфі автор прямо ототожнює ліричного героя з *буїним морем*, а об'єкт його кохання з холодним нечутливим місяцем. Є підстави зробити висновок про космологізм інтимних почуттів авторського ліричного героя, що цілковито відповідає принциповій ритуалознавчій і міфознавчій тезі М. Єліаде про відтворення в кожному ритуалі (який тією або іншою мірою може заступати міфологічна оповідь про священнодії) першопочаткового космогонічного акту. Поетичний текст «У тьмі, як море, сад шумів» [3, с. 30] так само сполучає епічну космогонію-космологію і мікркосм інтимної лірики. Концептуальна формула першої строфи ТЬМА – МОРЕ – САД – ОГНЕННІ КРИЛА – ВОДА – ГРІМ. Далі текст поступово зосереджується на вербалізації концептів, що репрезентують інтимні почуття ліричного героя.

Ще один приклад синтезу макрокосму й мікркосму, епічного масштабу і психологічної ліричності – поезія «Із огневого джерела» зі збірки 1927 р. «Вересень» [3, с. 57]. Концептуальна формула тексту: ВОГОНЬ (*огневе джерело*) – НЕБО (*небесне поле*) – ДЕРЕВА (*древа лісові*) – ПРОМЕНІ – НІЧ (*погаслий день*) – СНІГ (*позолотився мертвий сніг*) – ТИ – ВЕСНА – СОНЦЕ (*сонячний пожег*) – СНИ – СВІТАЧ. Поезія «В часи давньоминулі» (Свідзінський, с. 36–37) вербалізує концептуальну опозицію МОРЕ – ПОЛЕ, однак не як просторову, а як часову: море на місці теперішнього поля існувало мільйони років тому – так підкреслений масштаб утіленого в тексті епічного світобачення. Перетворення моря на поле – тривалий космогонічний акт. Поряд із тим наявні приклади поетичних текстів В. Свідзінського, як от «На заході» (Свідзінський, с. 39) де мікрохронологія (вечір певного дня) епічно інтерпретована в космогонічно-космологічному ключі. На підтвердження сказанного розглянемо концептуальну формулу перших двох строф названого поетичного тексту: СНІГ – СТЕПИ – СЕРЦЕ – ЗАХІД – БЕЗОДНЯ ОГНЕВА – СОНЦЕ – ЛІСИ – ЗОРЯ – ВІТЕР. Гімн сонцю, що моделює подібні давньогрецькі та давньоримські тексти, включений до поетичного тексту «Давніх літ сон солодкий» зі збірки 1927 р. «Вересень» [3, с. 53–54]: *І от розкривається небо, // І тисячі сонць закружляли вгорі, // Тисячі сонць, над полями зеленими, // Плавлють, падають, гудуть веретенами, // І позовкла земля, // Почорніла, дихнула вогнем.*

Інтерпретуючи глибинні фольклорно-міфологічні джерела концептуалізації СОНЦЯ В. Свідзінським, слід звернути увагу на те, що в язичницькому пантеоні Володимира Великого, згідно з повідомленням «Повісті временних літ» під 980 р., було 6 богів (Перун, Хорс, Дажбог, Стрибог, Симаргл та Мокош), серед яких перший – бог грому і покровитель князівської дружини (образ і ім'я праїндоевропейського походження), тоді як другий і третій – боги Сонця, що свідчить про особливу увагу до цього світила в дохристиянській ідеології й культурі Київської Русі. Культ Сонця посідає особливе місце й у «Слові о полку Ігоревім», що зберігає глибинну язичницьку міфопоетичну

концептосферу навіть через два століття після державного запровадження християнства у 988 р. Не випадково два головні свята дохристиянської Русі – Коляда і Купала – прив'язані до двох ключових подій сонячного року, а саме зимового і літнього сонцестоянь. Отже, «сонцепоклонництво» В. Свідзінського є по суті відживленням (авторською ревербалізацією) важливого концепту дохристиянської міфології, створення новітньої «вторинної міфології», очевидно, й не без впливу концептосистеми греко-римської античності.

Таким чином, дослідження поетичного мовлення символістських текстів В. Свідзінського дозволяє виділити такі їх риси, як: фольклорний міфологізм, поглиблений індивідуально-авторським сприйняттям діалектики буття ЛЮДИНИ і КОСМОСУ, – на рівні світоглядної основи творчості; епічна ритміка – на рівні складової будови рядка (довгі рядки, переважно ямбічний розмір або амфібрахій); поєднання тради-

ційних фольклорних виражальних засобів із індивідуально-авторськими вербалізаторами міфопоетичної концептосистеми письменника – на лексико-семантичному рівні; набір концептів, що моделюють космогонію-космологію першопочатків буття всесвіту – на рівні концептуальних формул поетичних текстів; уплетення людини як мікрокосму, людської долі, інтимних почуттів у макрокосмічний часопростір універсуму – на рівні вербалізації концептуальної картини світу в цілому. Отже, центр космології В. Свідзінського – СОНЦЕ. З ним корелює ВОГОНЬ, протиставлений БЕЗОДНІ ПІТЬМИ. У МІКРОКОСМІЧНИХ картинах індивідуальних бачень ПРИРОДИ автор убачає МАКРОКОСМ. З погляду ВІЧНОСТІ авторська опозиція МОРЕ–ПОЛЕ набуває не просторового, а часового значення. Від ПЕРШОЕЛЕМЕНТІВ БУТТЯ невіддільні ЛЮДИНА-ТВОРЕЦЬ і ТВОРЧЕ СЛОВО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белевцова С.О. Мовотворчість Володимира Свідзінського: перспективи і розвиток // Лінгвістичні дослідження. – 2006. – Вип. 20. – С.90–94.
2. Белевцова С.О. Особливості реалізації міфологем у межах естетики символізму й неокласицизму (на матеріалі творчості В. Свідзінського та М. Драй-Хмари) // Лінгвістичні дослідження. – 2014. – Вип. 37. – С. 110–116.
3. Свідзінський В.Ю. Поезії. – Харків: Фоліо, 2013. – 348 с.
4. Славутич Я. Модерна українська поезія. – Філадельфія: Америка, 1950. – 71 с.
5. Соловей Е.С. Поезія як свобода // Свідзінський В.Ю. Поезії. – Харків: Фоліо, 2013. – С. 3–12.
6. Чистяк Д.О. Лінгвоміфопоетичний аналіз художнього тексту. – К.: Журнал «Радуга», 2015. – 138 с.
7. Чистяк Д. Міфопоетична картина світу в бельгійському символізмі. – К.: Журнал «Радуга», 2016. – 272 с.

REFERENCES

1. Belevtsova S. O. Linguistic innovations of Volodymyr Svidzinskiy: perspectives and development // Linguistic Studies, 2006. Vol. 20. P. 90-94.
2. Belevtsova S. O. Peculiarities of realization of mythologemes in the neoclassical and symbolist aesthetics // Linguistic Studies, 2014. Vol. 37. P. 110-116.
3. Slavutych Y. Modern Ukrainian poetry. Philadelphia: America, 1950. 71 p.
4. Solovey E. S. Poetry as liberty // Svidzinskiy V. Y. Poetry. Kharkiv, Folio, 2013. P. 3-12.
5. Svidzinskiy V. Y. Poetry. Kharkiv, Folio, 2013. 348 p.
6. Chystiak D. O. Linguomythopoeic analysis of the literary text. Kyiv, Raduga, 2015. 138 p.
7. Chystiak D. O. The mythopoeic worldview in the Belgian Symbolism. Kyiv, Raduga, 2016. 272 p.

Мифопоэтическая космология в символистской поэзии В. Свидзинского Д. А. Чистяк

Аннотация. В статье проведено моделирование вербаллизации космогонической картины мира в поэтических текстах выдающегося украинского писателя Владимира Свидзинского в контексте концептуальной картины мира в языке украинских поэтов-символистов. В центре концептосистемы автора фигурирует СОЛНЦЕ как коррелят ОГНЯ, противопоставленный БЕЗДНЕ ТЬМЫ. В микрокосмическом выделении индивидуальных образов ПРИРОДЫ автор представляет макрокосм, а с позиции ВЕЧНОСТИ авторская опозиция МОРЕ–ПОЛЕ обретает не пространственное, а временное значение. Таким образом, от первоэлементов бытия неотделимы ЧЕЛОВЕК-ТВОРЕЦ и ТВОРЧЕСКОЕ СЛОВО.

Ключевые слова: символизм, космология, концептосистема, миф, текст.

Mythopoeic cosmology in the symbolist poetry of Volodymyr Svidzinskiy D. O. Chystiak

Abstract. The article deals with the modeling of the verbalization of the cosmological worldview in the poetic texts of the prominent Ukrainian writer Volodymyr Svidzinskiy in the context of the conceptual worldview in the language of other Ukrainian symbolist poets. The central place in the conceptual system is occupied by SUN as the correlate of FIRE in the opposition to the PRECIPICE of DARKNESS. In the microcosmic delimitation of the individual imagery of NATURE the author shows the macrocosm whereas in the search of ETERNITY the opposition SEA–FIELD is reflecting not the meaning of space but the meaning of time. In that context the concepts MAN-CREATOR and CREATIVE WORD are linked to the poetics of the natural elements.

Keywords: symbolism, cosmology, conceptual system, myth, text.